

*Катерина Валеріївна Николіна,
доцент кафедри теорії та історії права та держави
Інституту права Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0002-8603-1013*

ЮРИДИЧНА ПРОЦЕДУРА ОФІЦІЙНОГО ТЛУМАЧЕННЯ ПРАВОВИХ ТЕКСТІВ

Постановка проблеми. В сучасній теорії юридичної інтерпретації неодноразово наголошувалось на розрізненні правового тексту (як форми) та норми права (як його змісту). Як справедливо зазначає А. М. Мірошніченко, невід’ємна багатозначність мови має наслідком можливість існування різних добросовісних тлумачень однієї і тієї самої мовної формули. Саме тому навіть теоретично неможливо створити правові норми, які б однаково розумілися всіма адресатами чи були б однаково застосовними до всіх випадків життя [1, с.3].

В цьому контексті особливе функціональне навантаження по з’ясуванню актуального змісту положень нормативно-правових актів, який повинен неодмінно корелювати із узгодженим уявленням в суспільстві про справедливість, належить саме суб’єктам офіційної інтерпретації. Тлумачення нормативно-правових актів в державі здійснюють не лише суди, а й інші гілки влади, а також окремі індивіди. Проте саме на офіційному тлумаченні ґрунтуються юридично значимі рішення, що встановлюють конкретні права та обов’язки суб’єктів. Актуальність дослідження також підтверджується принциповим значенням інституту інтерпретації правових норм, оскільки він дає можливість з’ясувати зміст правової норми; є засобом забезпечення реалізації права; визначає рівень простоти і доступності нормативного правила. До того ж, в юридичній літературі відсутнє комплексне дослідження процедурних основ як сутності і змісту тлумачення права.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченню проблематики процедури тлумачення права присвячені наукові роботи таких вітчизняних і російських вчених: С. С. Алексєєва, Ю. А. Ведерникова, А. Б. Венгерова, Д. А. Керімова, В. В. Копейчикова, В. В. Лазарева, М. Н. Марченка, П. Є. Недбайла, Н. М. Оніщенко, А. С. Піголкина, П. М. Рабиновича, Ю. Н. Тодики, В. Н. Хропанюка, А. В. Черданцева та ін., які є методологічною основою подальших досліджень окремих аспектів правоінтерпретаційної діяльності. Дотичними до означеної тематики є праці багатьох західних науковців різних часів: А. Барака, Р. Барнета, Р. Дворкіна, У. Ескріджа, А. Кауфмана, Ф. Савіні, А. Скаліа та ін. Слід наголосити, що вітчизняна юридична література не ігнорує проблематику способів і методів тлумачення, в тому числі враховуючи прийоми, напрацьовані Європейським судом з прав людини (далі – ЄСПЛ). Натомість, можемо констатувати, що відсутні систематизовані методичні рекомендації, вимоги, офіційно закріплена юридична процедура та принципи інтерпретаційної діяльності, які могли б визначати єдині стандарти офіційного тлумачення.

Мета статті. Метою і завданнями даної статті є обґрунтувати процедурний характер офіційного тлумачення юридичних текстів та виокремити юридичну процедуру використання правил, способів та прийомів тлумачення.

Основні результати дослідження. Етимологічно поняття «тлумачити» (лат. Interpretatio) означає «визначати зміст, роз’яснювати, з’ясовувати суть чого-небудь; давати якість пояснення» [2, с. 538]. В сфері юриспруденції досить поширеним є розуміння процедури тлумачення права як певного інституційного допоміжного механізму встановлення змісту норми права в межах правозастосування. Тлумачення юридичних текстів є складним процесом пізнання, який охоплює всі рівні юридичного аналізу, що полягає в з’ясуванні буквального змісту, особливостей соціального, ціннісного контексту, системних зв’язків. Саме тому правоінтерпретаційна діяльність вимагає використання спеціальних процедур, технологій і прийомів.

На наш погляд, тлумачення характеризується не тільки процесуальними основами здійснення, але також має процедурний зміст. За своїм змістом тлумачення правових норм виступає у вигляді внутрішніх, логічних, інтелектуально-вольових операцій в свідомості того чи іншого суб’єкта,

які проявляються в аналізі та осмисленні змісту норми. Вважаємо, що під зазначеними операціями доцільно розглядати окремі процедури.

Процедурність як ознака передбачає стадійність тлумачення, яка традиційно відображається етапами з'ясування та роз'яснення. Зокрема, Ю. Л. Власов, розмежовуючи поняття «з'ясування» і «роз'яснення», приходять до висновку, що слід виходити з цільового призначення тлумачення. Якщо з'ясовується сенс норми для себе, то з'ясування виступає як самостійний процес пізнання норми права; якщо ж сенс правової норми пояснюється іншим, то з'ясування і роз'яснення в даному випадку становлять єдиний процес [3, с. 32]. З'ясування норм права вітчизняними науковцями тривалий час пов'язувалось із встановленням волі законодавця або дійсного буквального змісту норми, що значно обмежувало роль суб'єкта інтерпретації в так званих «складних справах».

На сучасному етапі розвитку вітчизняної теорії тлумачення відбувається зміна методологічних основ та підходів в контексті верховенства права. Це в свою чергу вимагає розробки відповідних процедурних вимог та правил. Зокрема, одним з найбільш дискусійних питань є таке: чи передбачає процес тлумачення для суб'єктів інтерпретації можливості формулювати нове нормативне правило з метою усунення таких недоліків правового регулювання, як невизначеність або неоднозначність юридичних термінів?

А. Барак стверджує, що процес тлумачення в праві завжди пов'язаний із наданням значення юридичному тексту [4, с. 4]. Схожу позицію висловлює і представник комунікативного підходу в праві М. Хук, говорячи, що текст лише надає інформацію про норму, але сам по собі нею не є. Саме тому, на його думку, результат тлумачення тексту закону може відрізнитися від першочергового значення даного тексту, а іноді навіть суперечити йому [5, с. 225].

Для усунення невизначеності та неоднозначності юридичного поняття буває досить контексту, в якому воно вживається в момент тлумачення. На нашу думку, для усунення невизначеності термінології в нормативно-правовому акті, контекстом є система традиційних правових цінностей суспільства (як правило, відображених в Конституції), міжнародно-правові акти з прав людини тощо. Але врахування контексту при інтерпретації вимагає від суб'єкта використання дискреційних повноважень, підкреслює творчий характер тлумачення і передбачає вихід за межі лексичного значення, а отже, стадія з'ясування норм права набуває більш широкого змісту.

Цікавий підхід до вирішення проблем інтерпретації в праві запропонований професором Р. Ципеліусом. Автор стверджує, що завдання права, яке полягає в пошуку консенсуальних рішень з питань, які стосуються справедливості, може іноді суперечити суворому дотриманню закону. В такому разі перевагу слід надавати аргументам справедливості, ніж принципам поділу влади і правової визначеності, які вимагають точного дотримання «букви» закону [6, с. 10]. Методологія правозастосування, заснована на такому підході, на нашу думку, є найбільш прогресивною та обґрунтованою, оскільки дозволяє подолати деякі недоліки правового регулювання. Однак, повна трансплантація вказаної методики до вітчизняної правової реальності може бути пов'язана з певними практичними проблемами.

Насамперед, маємо на увазі, що тлумачення нормативно-правових актів в процесі правозастосування з урахуванням критеріїв юридичної справедливості неможливе лише за допомогою формально-логічних методів аналізу тексту. Поняття, які використовуються в законодавстві, в тому числі і юридичні терміни, характеризуються полісемічністю, а отже, суб'єкту тлумачення потрібно обрати одне з можливих значень. Очевидно, що в такому випадку граматичного (власне буквального) способу інтерпретації буде недостатньо.

Таким чином, можемо говорити про існування лексичного та юридичного змісту норми права, встановлення яких повинно бути відображено в межах правоінтерпретаційної процедури. Лексичне значення буде пов'язане із встановленням семантичного змісту окремих слів. В той же час, юридичне значення включатиме також аналіз відповідності буквального тлумачення вимогам справедливості, принципам права, правам людини. Саме цей процес надання лексичному значенню юридичного змісту в західній юридичній науці називають конструюванням (construction). Воно стає очевидним у випадках, коли мовне значення юридичного тексту є нечітким або неоднозначним [7, с. 106].

На основі глибокого аналізу зазначених вище поглядів вчених щодо поняття, суті і змісту тлумачення правових норм, можемо запропонувати авторське визначення поняття «правоінтерпретаційна процедура» – як системи послідовних юридично значущих дій уповноважених суб'єктів,

які спрямовані на з'ясування, конструювання і роз'яснення іншим суб'єктам права сенсу і обсягу норм права, сформульованих в юридичних текстах.

Висновки. Узагальнюючи вищевказане, вважаємо, що зміст процедури офіційного тлумачення права визначається шляхом структуризації на окремі етапи діяльності по інтерпретації права – з'ясування та роз'яснення, які в свою чергу об'єктивуються в послідовних діях уповноважених суб'єктів.

Зокрема, з'ясування сенсу норми права включає низку окремих процедур:

- процедура початкового вивчення юридичного тексту і форми його закріплення в положенні нормативно-правового акта, яка передбачає використання граматичного (мовного) способу тлумачення для формулювання повного юридичного тексту з усіма уточненнями та визначеннями. Важливо зауважити, що суб'єкт може отримати декілька прийнятних варіантів тлумачення, що обумовлено абстрактністю норм права, неоднозначністю чи невизначеністю деяких термінів;

- процедура всебічного аналізу юридичного тексту, пов'язана із використанням прийомів логічного, системного, цільового та інших способів тлумачення. На нашу думку, ця процедура дозволяє аргументовано обрати оптимальний варіант тлумачення, виходячи із контексту застосування, мети і завдань норми;

- процедура аналізу отриманого варіанта тлумачення з точки зору справедливості, дотримання прав людини, верховенства права є обов'язковою в разі казуального тлумачення в межах правозастосовчої діяльності;

- процедура конструювання нормативного правила, яка фактично передбачає переклад семантичного змісту юридичного тексту в правову норму у випадках занадто абстрактного формулювання або суперечності принципу справедливості буквального значення об'єкту тлумачення.

Другий етап роз'яснення змісту норми права містить такі процедури:

- процедура підготовки проекту інтерпретаційного акта, а саме юридичного документа, який містить роз'яснення змісту і порядку застосування правової норми, сформульованого уповноваженим органом у рамках його компетенції;

- прийняття правоінтерпретаційного акта, надання йому загальнообов'язкового характеру для всіх, хто застосовує роз'яснені норми права;

- процедура оприлюднення інтерпретаційного акта, а саме доведення його змісту до відома суспільства або суб'єктів правозастосування;

- контроль над використанням акта тлумачення права суб'єктами його застосування;

- узагальнення правоінтерпретаційних актів з метою їх систематизації.

Важливий аспект, який власне визначає легітимність офіційного тлумачення нормативно-правових актів, це необхідність визнання методології інтерпретації правових текстів як частини системи права. А. Барак, наголошуючи на суто юридичній природі таких правил тлумачення, оскільки вони, як і норми права, самі потребують інтерпретації, складаються із принципів та власне правил, пропонує розглядати їх в якості «вторинних правил» за Г. Хартом [4, с. 47-48]. Сприймаючи таку позицію, постає логічне питання про джерела чи то форми об'єктивації процедури тлумачення. Якщо ми говоримо про принципи та правила вітчизняної правоінтерпретаційної діяльності, то в чинних вітчизняних нормативно-правових актах вони чітко не відображені, відповідно віднайти їх можна лише на рівні правової доктрини. Натомість, як зазначає М. Хук, деякі західні держави мають або спеціальні закони про тлумачення, або в межах окремих галузевих кодексів містяться інтерпретаційні директиви [5, с. 195-196].

Враховуючи тривале панування позитивістського підходу до права, що в правотлумачній практиці здебільшого проявляється в статичному буквальному сприйнятті юридичного тексту, можемо констатувати, що не всі суб'єкти офіційного тлумачення на сьогодні готові на практиці відходити від «букви» закону. Проблема полягає в тому, що українська правова традиція поки що не надає правовій доктрині, яка і розробляє дієві алгоритми тлумачення правових текстів, визначальну роль. За таких умов, можливо розглядати доцільність визначення принаймні загальних засад правотлумачної процедури на нормативному рівні, які б свідчили про конкретний інтерпретаційний підхід, що має бути застосований.

Список використаних джерел

1. *Мірошниченко А. М.* Суддівський розсуд, судова помилка та суддівське свавілля (через призму юридичної відповідальності суддів) : [наук.-практ. посіб.] Київ : Юрінком Інтер, 2020. 117 с.
2. *Новий* тлумачний словник української мови. У 4-х томах. [Укладачі: В. Єременко, О. Сліпушко]. К. : Аконті. 1999. Т.4. 941 с.
3. *Власов Ю. Л.* Проблеми тлумачення норм права : монографія. К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. 180 с.
4. *Barak Aharon.* Purposive Interpretation in Law: translated from the Hebrew by Sari Bashi. Princeton: Princeton University Press, 2005. 423p.
5. *Марк ван Хук.* Право как коммуникация. Пер. с англ. М. В. Антонова и А. В. Полякова. СПб. : Издательский дом С.-Петербур. гос. ун-та, ООО «Университетский издательский консорциум», 2012. 288 с.
6. *Циппелиус Р.* Методика правозастосування. [упоряд. Б. Шлоер; пер. з нім. Р. Корнута]. Київ : Юстиніан, 2016. 191 с.
7. *Solum, Lawrence B.,* The Interpretation-Construction Distinction (2010). Georgetown Law Faculty Publications and Other Works. 676. <https://scholarship.law.georgetown.edu/facpub/676>

References

1. *Miroshnychenko A. M.* Suddivskyi rozsud, sudova pomyłka ta suddivske svavillia (cherez pryzmu yurydychnoi vidpovidalnosti suddiv): [nauk.-prakt. posib.] Kyiv : Yurinkom Inter, 2020. 117 s.
2. *Novyi* tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy. U 4-kh tomakh. [Ukladachi: V. Yeremenko, O. Slipushko]. K. : Akonit. 1999. T.4. 941s.
3. *Vlasov Yu. L.* Problemy tlumachennia norm prava : monohrafiia. K. : In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy, 2001. 180 s.
4. *Barak Aharon.* Purposive Interpretation in Law: translated from the Hebrew by Sari Bashi. Princeton : Princeton University Press, 2005. 423P.
5. *Mark van Khuk.* Pravo kak kommunykatsiia. Per. s anhl. M. V. Antonova y A. V. Poliakova. SPb. : Yzdatelskyi dom S.-Peterb. hos. un-ta, ООО «Unyversytetskyi yzdatelskyi konsortsiyum», 2012. 288 s.
6. *Tsyppeliyus R.* Metodyka pravozastosuvannia. [uporiad. B. Shloer; per. z nim. R. Kornuta]. Kyiv : Yustinian, 2016. 191 s.
7. *Solum, Lawrence B.,* The Interpretation-Construction Distinction (2010). Georgetown Law Faculty Publications and Other Works. 676. <https://scholarship.law.georgetown.edu/facpub/676>

Николина К. В. Юридична процедура офіційного тлумачення юридичних текстів

Наукова стаття присвячена обґрунтуванню процедурного характеру офіційного тлумачення юридичних текстів. Процедурність тлумачення полягає в послідовності дій уповноважених суб'єктів в межах окремих стадій. В статті сформульоване авторське визначення правоінтерпретаційної процедури як системи послідовних юридично значущих дій уповноважених суб'єктів, які спрямовані на з'ясування, конструювання і роз'яснення іншим суб'єктам права сенсу і обсягу норм права, сформульованих в юридичних текстах.

Із врахуванням новітніх методологічних підходів до тлумачення та вимог верховенства права, автором розкривається зміст правоінтерпретаційної діяльності, що складається з окремих етапів, які в свою чергу включають низку послідовних процедур. Зокрема, етап з'ясування змісту юридичного тексту передбачає такі процедури: початкового вивчення юридичного тексту і форми його закріплення в положенні нормативно-правового акта, всебічного аналізу юридичного тексту, аналізу отриманого варіанта тлумачення з точки зору справедливості, дотримання прав людини, верховенства права, конструювання нормативного правила. Роз'яснення, на думку автора, передбачає такі процедури: підготовка проекту інтерпретаційного акта; прийняття правоінтерпретаційного акта; контроль над використанням акта тлумачення права суб'єктами його застосування; узагальнення правоінтерпретаційних актів з метою їх систематизації. Враховуючи важливе значення офіційного тлумачення юридичних текстів, розглядається доцільність визначення принаймні загальних засад правотлумачної процедури на нормативному рівні.

Ключові слова: інтерпретація права, офіційне тлумачення, юридична процедура, правоінтерпретаційна діяльність.

Nykolyna K. V. Legal procedure of official interpretation of legal texts

The scientific article is devoted to the substantiation of the procedural nature of the official interpretation of legal texts. The author emphasizes that it is on the official interpretation that legally significant decisions are based, which establish the specific rights and obligations of the subjects. However, today there are no systematized methodological recommendations, requirements, officially established legal procedure and principles of interpretive activity, which could determine common standards of official interpretation.

The procedure of interpretation consists in the sequence of actions of the authorized subjects within separate stages. The article formulates the author's definition of legal interpretation procedure as a system of successive legally significant actions of authorized entities, which are aimed at clarifying, constructing and explaining to other legal entities the meaning and scope of legal norms formulated in legal texts.

Taking into account the latest methodological approaches to interpretation and the requirements of the rule of law, the author reveals the content of legal interpretation, which consists of separate stages, which in turn include a number of successive procedures. In particular, the stage of clarifying the content of the legal text involves the following procedures: initial study of the legal text and the form of its consolidation in the provisions of the legal act, comprehensive analysis of the legal text, analysis of the received interpretation in terms of justice, human rights, rule of law, design normative rule. The explanation, according to the author, includes the following procedures: preparation of a draft interpretative act, namely a legal document that contains an explanation of the content and application of the legal norm, formulated by the authorized body within its competence; adoption of a legal interpretation act, making it universally binding for all those who apply the clarified rules of law; promulgation of an interpretative act, namely, bringing its content to the attention of society or law enforcement agencies; control over the use of the act of interpretation of the law by the subjects of its application; generalization of legal interpretative acts in order to systematize them.

Given the importance of official interpretation of legal texts, the feasibility of determining at least the general principles of legal interpretation at the regulatory level is considered.

Keywords: interpretation of law, official interpretation, legal procedure, legal interpretation activity.

DOI: 10.33663/2524-017X-2021-12-34

УДК 340.12

Владислав Валерійович Новіцький
аспірант відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України
ORCID: 0000-0002-8929-4468

**НАРОДОВЛАДДЯ, ЯК ОДНА ІЗ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ОСНОВ
РЕАЛІЗАЦІЇ ЮРИДИЧНИХ ГАРАНТІЙ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ**

Постановка проблеми. Політико-правова реальність державницької повістки дня заснована та функціонує на демократичних принципах ствердження ефективного управління державою та прогресивного удосконалення інститутів громадянського суспільства на ціннісних основах прав людини. Сьогодні в контексті суспільно-свідомої, світоглядної дійсності, тенденційних процесів демонструє нам усвідомлену сучасність, яка генерується не на управлінській централізації або вертикальній зверхності, вона має цілком зрозумілий, об'єктивний запит на децентралізовано-горизонтальний суспільний договір. В механізмі взаємного комунікативного діалогу, а також зворотної відповідальності людини та держави, індивідуальний суб'єкт має відчувати себе повноправним, рівним учасником даних правовідносин, якому на постійній, а не чітко виборно-терміналізованій основі, делеговано компетенційні можливості, повноваження для затвердження суспільно-актуальних рішень. Людина повинна бути наділена реальними інструментами впливу на владно-бюрократичний сегмент та мати важелі ініціювання, корегування правил співжиття, за якими живе Україна.

Народовладдя – це не лише чергова тематика для дискусійних реляцій, які мають суто професійний інтерес для визначеного кола фахівців. На нашу думку, за умови повноцінної імплементації